

זאת תורת המקדש

הקדמה

כשבאים לדון ביחס בין קיום המצוות למקום קיומם, ההבחנה המקובלת היא ההבחנה שבין ארץ ישראל לחוץ לארץ.

(דברים י"א, יח).

ושמתם את דברי אלה על לבבכם

ובספרי שם:

אף לאחר שתגלו הוו מצוינים במצוות, הניחו תפילין עשו מזוזות, כדי שלא יהיו לכם חדשים כשתחזרו, וכן הוא אומר 'הציבי לך ציונים' (ירמיהו ל"א).

אכן מדברי הספרי האלו נראה שיש הבדל משמעותי בין מהות ואופי קיומן של המצוות בחוץ לארץ, לבין קיומן בארץ ישראל. על אף הבדל זה, במישור המעשי מקיימים את המצוות באופן דומה בשני המקומות,¹ פרט למצוות התלויות בארץ, אותן מקיימים רק בארץ ישראל. לפיכך, נראה שהבחנה יותר משמעותית היא בין קיום המצוות במקדש² לבין קיומן במדינה.

גם כאן, יש מצוות התלויות במקדש שקיומן רק במקדש, אך בעוד שרק 67 הן מצוות התלויות בארץ, מספר המצוות התלויות במקדש הוא 154!³ על מספר זה ניתן

1 פרט לכמה הבדלים קטנים כגון - יום טוב שני של גלויות, מזוזה לשוכר בית פחות משלושים יום וטומאת ארץ העמים.

2 לשון המשנה היא "מקדש" ו"מדינה" - "יום טוב של ראש השנה שחל להיות בשבת במקדש היו תוקעים אבל לא במדינה" ר"ה פ"ד מ"א. ולשון הרמב"ם: "מקדש" ו"גבולין" - "במה דברים אמורים בגבולין אבל במקדש מאחיזין את האור בעצים" הל' שבת ג', כ'.
בדרך כלל, להלן ב"מקדש" הכוונה לעזרה.

3 כמובן שניתן לערער על מספרים אלו בכמה מצוות, אך השינוי לא יהיה גדול.

להוסיף עוד 20 מצוות הנוגעות להלכות טהרה, שהמשמעות העיקרית שלהן היא כמובן הקודש והמקדש.

אמנם מעבר למצוות התלויות במקדש, גם בשאר המצוות ישנן מצוות רבות שיש בהן הבדל מעשי בין קיומן במקדש לבין קיומן במדינה. מפתיע לגלות עד כמה עולמו ההלכתי של המקדש שונה במקרים רבים מעולם ההלכה שמחוץ למקדש. במאמר זה ננסה לבחון את ההבדלים הקיימים בין קיום המצוות (שאינן תלויות במקדש!) במקדש לבין קיומן במדינה. אמנם כל נושא טעון עיון נרחב בפני עצמו, אך מטרתנו במאמר זה רק לתת סקירה כללית של הדברים, עד כמה שידינו משגת, בעז"ה.

הנושאים סודרו באופן כללי לפי סדר ההלכות ברמב"ם.⁴
נשמח לקבל תגובות והוספות לדברים הנמצאים ברשימה זו.

מדע

השתחוואה על אבנים

השתחוואה על אבנים אסורה במדינה, אולם מותרת במקדש.⁵

הכרובים

ועשית שנים כרבים זהב מקשה תעשה אתם משני קצות הכפרת (שמות כ"ה, יח).

למרות האיסור של 'לא תעשה לך פסל וכל תמונה' שבמדינה, נצטוונו על עשיית כרובים בתוך קודש הקודשים!⁶

4 כדי להקל על הקריאה ועל השימוש במאמר, בחרנו לסדר את הדברים לפי סדר הספרים וההלכות שברמב"ם. ישנם תחומים שלא היה לנו לגביהם הכרע ברור לאן לשייכם, לפיכך סיווגנו אותם לפי הנושאים של ההלכות שברמב"ם, גם אם הרמב"ם עצמו לא כתב על נושא זה באותו מקום. בסיום ישנם שני פרקים שלא קשורים לסדר ההלכות של הרמב"ם.

5 רמב"ם הל' עבודה זרה פ"ו ה"ז.

6 וראה עוד את החזקוני שם, ובמאמרו של הרב יהודה שביב בגיליון זה.

ערך לימוד קודשים

על הפסוק 'זאת תורת החטאת' ו'זאת תורת האשם' דורש רבי יצחק:

כל העוסק בתורת חטאת כאילו הקריב חטאת וכל העוסק בתורת אשם כאילו הקריב אשם⁷ (מנחות קי.).

אנו רואים שללימוד תורה בסדר קודשים יש ערך של קיום בפועל.

חולין מקודשים לא גמרינן

הכללים שלפיהם לומדים את ההלכות מן התורה שבכתב שונים בקודשים מבכל התורה. הגמרא קובעת כלל בכמה מקומות⁸ שלא לומדים חולין מקודשים, ומבאר רש"י שהכוונה שלא לומדים להחמיר, דדין קודשים להיות חמורין.

שנה עליו הכתוב לעכב

הגמרא בסדר קודשים מוצאת תמיד מקור לדיני הקרבנות 'למצווה' (=לכתחילה), ומקור נוסף ללמד שדין זה הוא לעיכובא (ראה למשל זבחים מט.). וכך כותב על כך הרב קוק זצ"ל:

לא מצינו חילוק בדאורייתא בין "למצווה" ו"לעכב" בעיקר הדבר, כי אם בקודשים דבעינן שנה עליו הכתוב לעכב או במקום שיש לנו לימוד מיוחד על זה אבל כל מקום שאסור רק לכתחילה ומותר בדיעבד יש לומר דהוי רק דרבנן (הראי"ה קוק, אורח משפט, אור"ח סי' ק"א ד"ה והנה ידוע).⁹

7 בהקדמה למשפט כהן כתב הרב קוק: "אם נתעורר ללמוד בשקידה ודעה נכונה את אלה חלקי התורה שעל הקודש והמקדש נוסדו, יביאנו תלמודם לידי מעשה על ידי חסד עליון הגומר עלינו".

8 ראה למשל פסחים מ"ה. ורש"י שם.

9 אמנם החזון איש (הל' נגעים סי' י"ב אות כ') כתב שהצורך בשנה עליו הכתוב לעכב הוא בכל התורה כולה. כך גם נראה מדברי רש"י, במספר מקומות בש"ס (למשל קידושין יד. רש"י ד"ה ויבמה). אך התוספות (זבחים ז: ד"ה אימא, ומנחות לח. ד"ה ואם הקדים) כותבים שרק בקודשים בעינן שנה עליו הכתוב לעכב. וכן כתב בשו"ת אחיעזר (ח"ב יור"ד סי' כ"ח ד"ה ומה), ובשו"ת נודע ביהודה תנינא (י"ד סי' קכ"ד ד"ה ומה שהביא), ובשו"ת אבני נזר (אור"ח סי' ל"א אות ג).

כל מה שנאמר פעם אחת ואין לימוד מיוחד (כגון 'חוקה' וכדומה), אם לא נעשה אין זה מעכב את עצם הדבר.

לימוד של למד מן הלמד

...אמר רבי יוחנן: כל התורה כולה למדין למד מן הלמד, חוץ מן הקדשים שאין למדין למד מן הלמד (תמורה כא:).¹⁰

כלומר, בקודשים לא ניתן ללמוד דין מדבר שגם הוא עצמו נלמד ממדבר אחר (כגון לימוד של היקש מהיקש או היקש מגזירה שווה וכדומה).

אופן פסיקת ההלכה

במדינה מחמירים במקרים רבים, כשיש חששות או ספקות, גם כאשר יש צדדים שונים להקל. לעומת זאת, ביחס להבאת קרבנות, אפילו באותם מקרים עצמם שבמדינה היינו פוסקים לחומרא, אי אפשר להחמיר ולהביא קרבן כשהחייב אינו ברור,¹¹ כיוון שיש איסור הבאת חולין לעזרה.

אהבה

זמן קריאת שמע

במקדש קוראים אותה לפני ואחרי זמנה, ולכן: "הקורא את שמע שחרית עם אנשי המשמר ואנשי מעמד לא יצא, מפני שאנשי משמר משכימין ואנשי מעמד מאחרים" (יומא לז:).

תפילה

תפילת הכהנים בבית המקדש נעשית באמצע עבודת התמיד בלשכת הגזית. סדר התפילה שונה מאשר במדינה, וכך היו אומרים: ברכת אהבת עולם (את הברכה הראשונה שלפני קריאת שמע - 'יוצר אור' - אמרו לאחר זמן), עשרת הדברות (שלא

10 וכתבו התוספות (זבחים נ: ד"ה אלא) שלעניין זה איקרי קודשים רק גוף הקרבן דווקא. אמנם לדעת הירושלמי (קידושין פ"א ה"ב) שיטת ר' ישמעאל היא שבכל התורה לא לומדים למד מן הלמד.

11 למשל, בהלכות נידה הנהוגות היום ישנם מקרים רבים בהם ההלכה מתייחסת לאישה כזבה, ואילו לעניין קודשים - היא לא תביא קרבן (מצד איסור הבאת חולין לעזרה). ועיין במאמרו של יובל דרך בגיליון זה.

נאמרות כלל במדינה), קריאת שמע, והיה אם שמוע, פרשת ציצית, אמת ויציב, רצה ושים שלום.¹²

נשיאת כפיים

בעניין זה מצינו כמה הבדלים:

- במקדש הכהנים (פרט לכהן הגדול) מגביהים ידיהם למעלה מראשיהם ובמדינה כנגד כתפיהם.
- במקדש עושים אותה ברכה אחת ובמדינה שלושה פסוקים נפרדים, שאחר כל אחד מהם אומרים אמן.
- במקדש אומרים את השם המפורש ובמדינה בכינויו.
- במקדש מברכים ברכת כוהנים פעם אחת ביום ובמדינה מברכים בסוף כל תפילה, חוץ ממנחה.¹³

תפילין

"כהנים בשעת עבודה, ולויים בשעה שאומרים השיר על הדוכן, וישראל בשעה שעומדים במקדש - פטורים מן התפילה ומן התפילין",¹⁴ וזאת מכיוון שהעוסק במצווה פטור מן המצווה.

לגבי כהן בשעת עבודתו, מעבר לכך שאין חיוב, בתפילין של יד יש אף איסור משום חציצה (בין בשרו לבגדים), ורק תפילין של ראש - אם רצה להניחם בשעת העבודה רשאי.¹⁵

מזוזה

כל השערים שהיו במקדש לא היה להם מזוזות, חוץ משער ניקנור ושלפנים ממנו, ושל לשכת פלהרין, מפני שהלשכה הזאת בית דירה לכהן גדול בשבעת ימי הפרישה¹⁶ (רמב"ם הל' תפילין ומזוזה פ"ו ה"ד).

12 רמב"ם הל' תמידין ומוספין פ"ו ה"ד.

13 רמב"ם הל' תפילה פ"ד ה"ט-ל"ד.

14 רמב"ם הל' תפילין פ"ד ה"ג.

15 הל' כלי המקדש פ"י ה"ו.

16 אמנם זה חלק מהדין הכללי שבתי כנסיות ובתי מדרשות פטורים מן המזוזה "לפי שהן קודש" (ראה רמב"ם שם), אך ניתן לומר שיסוד הדין הוא במקדש והוא הורחב גם לבתי כנסיות ובתי

ציצית

כוהנים אסורים ללבוש ציצית במקדש בגלל איסור ייתור בגדים.¹⁷

התכלת

אמנם נוהגת במדינה (בציצית) כבמקדש (בבגדי כהונה) אך מובא בכתבי האר"י שעניינה של התכלת שייך לתקופת המקדש.¹⁸

ברכות

נוסח הברכות שונה במקדש - "ברוך אתה ה' א' ישראל מן העולם" וכו'.¹⁹

הנאה מקול ומראה וריח

הגמרא בפסחים (כ"ו.) אומרת דהא דאמרינן דקול ומראה וריח אין בהם משום מעילה, איסורא מדרבנן מיהא איכא. יש אומרים שזה אינו אלא בקודשים, דמעלה עשו בקודשים, מה שאין כן בשאר מילי אפילו איסורא מדרבנן ליכא (לעניין ברכה על הנאות אלו).²⁰

מדרשות.

17 הל' כלי המקדש פ"י ה"ה. ממקורות רבים נראה, שהקיום של ציצית במקדש בא לידי ביטוי בבגדי הכהונה. עיין בערכין ג.; וברמב"ם בהלכות כלאיים פ"י הל"ב. בנקודה זו יש להוסיף, שה'פטור' של כהנים מציצית נאמר רק כאשר הם לבושים בבגדי כהונה. אם הם נמצאים במקדש, אך לבושים בבגדי חול, הרי שהם חייבים בציצית. לפיכך, דין זה איננו דין במקדש כשלעצמו, אלא דין בבגדי הכהונה.

18 "ונבאר ענין הציצית כי כבר כתבתי לעיל כי שני מיני ציציות הם; האחד מלבן ותכלת כמו **זמן שבית המקדש קיים**, והב' כולו לבן כמו שאנו נוהגים עתה בזמן הזה" (שער הכוונות ח"א דרוש ד' עמ' ל"ט). אמנם מן הגמרא ברור שגם אחרי החורבן המשיכו ללכת בציצית של תכלת, (ר' מנחות לט. מ"רב ורבה בר בר חנה").

19 משנה ברכות פ"ט מ"ה: "כל חותמי ברכות במקדש אמרו "מן העולם" ומשקלקלו המינין התקינו שיהיו אומרים מן העולם ועד העולם". בהקשר זה נציין את הנוסח המיוחד למצוות הכהנים: "אשר קדשנו בקדושתו של אהרן וצונו...". אשר נאמר גם במצוות הכהנים במדינה (ברכת כהנים).

20 תשובת המשאת משה, הובאה בשו"ת קול אליהו ח"ב או"ח סי' כ"ג, וכן כתב בשו"ת מהרש"ג ח"ב סי' ר"י וסי' ר"ב, אך יש חולקים על דין זה. וראה דיון בשאלה זו בשו"ת יביע אומר חלק ה' או"ח סי' י"ט אות ב'.

עניית אמו

במקדש לא עונים אמן אלא אומרים "ברוך שם כבוד מלכותו לעולם ועד".²¹

נטילת ידיים - קידוש ידיים ורגליים

במקדש - קידוש, ובמדינה - נטילה. במקדש - ידיים ורגליים, ובמדינה - רק ידיים. נטילת הידיים במדינה תפקידה לטהר את הידיים לאחר שינה וכדומה, או לפני אכילת לחם. במקדש, קידוש הידיים והרגליים נעשה במים שקודשו בכלי שרת המקדשים את הכהן טרם עבודתו.²² במקדש, כל המטיל מים טעון קידוש ידיים ורגליים.²³ בנוסף לכך, כל הנכנס לעזרה אף על פי שהוא טהור טעון טבילה, וכל המסיך את רגליו טעון טבילה.²⁴

טומאת ידיים

אין טומאת ידיים במקדש, שבשעה שגזרו טומאה על הידיים לא גזרו במקדש, אלא הנוגע באוכלין טמאים וכיוצא בהן בין שנגע במקדש בין שנגע חוץ למקדש, ונגע בקדשים במקדש לא טמאן. ואם נגע חוץ למקדש הרי זה מטמא את הקדש ופוסל את התרומה כמו שיתבאר (רמב"ם הל' שאר אבות הטומאה פ"ח ה"ו).

זמנים

שבת במקדש

ההבדל הבולט ביותר בין המקדש למדינה בא לידי ביטוי בשבת. מלאכת הבערה, מאיסורי שבת המפורשים בתורה שבכתב, הותרה לשם הקרבת הקרבנות. התורה מחייבת לעשות כסדרה את כל עבודות התמיד והמוספין הכוללות איסורי שבת רבים.²⁵

21 גמרא ברכות ס"ג, ורמב"ם הל' תענית פ"ד הט"ו.

22 הבדל זה בא לידי ביטוי בתרגום אונקלוס אשר מתרגם כל רחיצה שבתורה - "יסח" (למשל: "ורחץ במים וטהר" (ויקרא י"ד, ח) - "ויסחי במיא וידכיל"), ואילו את הפסוק: "ורחצו אהרן ובניו ממנו את ידיהם ואת רגליהם" (שמות ל', יט), האמור בפרשת קידוש ידיים ורגליים, מתרגם אונקלוס: "ויקדשון אהרן וכו'".

23 רמב"ם הל' ביאת מקדש פ"ה ה"ה, ומשמע שזה מעכב את עבודתו.

24 שם ה"ד-ה.

מעבר לכך, לא רק עצם הקרבת הקרבנות מותרת בשבת, אלא אף הקטר החלבים והאיברים דוחה את השבת, למרות שניתן להקטירם במוצאי שבת - משום שחביבה מצווה בשעתה.²⁶ שיקול זה דוחה את איסורי התורה הכרוכים בהעלאת האיברים על אש המזבח.

איסורי שבות

שבותים שנאסרו במדינה הותרו במקדש.²⁷ ולא רק לכוהנים התירו שבותים, אלא במקום המקדש הם הותרו אף לזרים.²⁸

את אופי ההיתר מבאר רבינו יהונתן:²⁹ "...ואין שבות דרבנן במקדש שכשגזרו לא גזרו שם לפי שהן זריזין וחכמים היו", כלומר שאין זה "היתר", אלא שהגזירה מעולם לא כללה את המקדש.³⁰

25 הגמרא בשבת (כ.) אף מעלה אפשרות שנדחית, שאיסור הבערה לא הותר רק לצורך הקרבת הקרבנות אלא שכלל לא נאסרה הבערה במקדש; המשנה (שם יט:) אומרת שמאחיזין את האור מערב שבת במדורת בית המוקד, ושואלת הגמרא (כ.): "מנא הני מילי? א"ר הונא - לא תבערו אש בכל מושבותיכם' - בכל מושבותיכם אי אתם מבעיר אבל אתה מבעיר במדורת בית המוקד", וכתב התוספות (יומא ט"ו: ד"ה ואחת) על הוה אמינא זו - "התירו להבעיר האש במדורת בית המוקד אע"ג דלא הוה צורך מזבח [אלא לשם חימום הכוהנים ההולכים יחפים במקדש] כיון דבעזרה הוא - לא קרינן ביה 'בכל מושבותיכם'".
26 פסחים ס"ח: .

27 כך למשל: "מאחיזין את האור בעצים במדורת בית המוקד עם חשיכה, ואין חוששין שמא יחתה בגחלים" (רמב"ם הל' שבת פ"ג ה"כ); מותר לחתוך יבלת בידו במקדש (שם פ"ט ה"ח); ועוד עיין שם פ"י ה"ו ופכ"א הכ"ז.
הטעם להיתר שבות במקדש מובא בגמרא - "משום שכהנים זריזים הם", ומבאר רש"י (שבת כ. ד"ה איברים ופדרים הוא דאתא) - "דכהנים זריזים הם, שכולם בני תורה וחרדים".

28 שהרי בראש השנה שחל בשבת היו תוקעים במקדש אבל לא במדינה, גזירה שמא יעבירו ארבע אמות ברשות הרבים, ובמקדש לא גזרו לפי שאין שבות במקדש. ושופר במקדש מצוותו אף בזרים (עיין מנחת חינוך מצוה שפ"ד). וכן מצינו לגבי לישת המנחות שהותרה אף בפושרין כיוון שנעשית בעזרה שהיא מקום זריזים (הכוהנים), והכוהנים רואים את הזר שלש ומלמדים אותו להיזהר (פסחים לו. וברש"י שם).

29 עירובין קב: (לד: בדפי הר"ף).

30 ביטוי בולט להיתר המוחלט של שבות במקדש, מובא ברמב"ם בהלכות קרבן פסח פ"א הט"ז. אמנם עיין גם בהלכות בית הבחירה פ"ח ה"ב, ובכסף משנה והמשנה למלך על אתר. הכסף משנה מעלה אפשרות שהיתר השבות במקדש הוא רק במובן של 'דחוייה', ואם אין הכרח אזי

יש לציין שישנן דעות הסוברות שיש שבתים שלא הותרו אף במקדש.³¹

שמחת הרגל

אף על פי שבכל המועדות מצוה לשמוח בהן, בחג הסוכות היתה במקדש שמחה יתירה (רמב"ם הל' לולב פ"ח הי"ב).

חמץ

כל המנחה אשר תקריבו לה' לא תעשה חמץ, כי כל שאור וכל דבש לא תקטירו ממנו אשה לה' (ויקרא ב', יא).

כל המנחות העולות על המזבח הן מצה, ואף שיירי המנחות הנאכלות לכוהנים אסורות בחימוץ. במדינה, דין דומה האוסר חמץ קיים רק בפסח.³²

שופר

- במקדש תוקעים בראש השנה בשופר ובשתי חצוצרות, ובמדינה רק בשופר.³³
- במקדש תוקעים גם בראש השנה שחל בשבת, מה שאין כן במדינה.³⁴

עדיף שלא לעבור על איסורי שבות במקדש. ראה, בהקשר זה, גם את דברי הרמב"ם בהלכות עבודת יום הכיפורים פ"ב ה"ד, ואת דברי האחרונים שם.

31 הריב"ש בסי' קס"ג דן בבדיקת טריפות, ומחלק בין שבות שהוא משום 'חשש איסור' לבין שבות שיש לו אופי של 'גזירה'. השואל ומשיב' (קמא ח"ב סי' קמ"ו ד"ה והנה בעניין) כתב ששבות שהוא מחשש שיבואו לעשות מלאכה - לא גזרו במקדש משום שכוהנים זריזים הם, אך שבות שהוא משום דדמי למלאכה והוי כמתקן מדרבנן, מה מועיל שהם זריזים - הרי מכל מקום גוף המלאכה הזו אסורה מדרבנן.

32 לגבי השאלה האם חמץ במנחות ובפסח הם מושגים זהים, עיין בחזון איש (מנחות סי' ל"ה אות י') שאומר שלמרות שלעניין פסח אם חלטה ואפאה חשיבא מצה, לעניין מנחות בעינן מצה טפי, והחליטה מוציאה מדין מצה (כמבואר במנחות דף מ.). ומאידך בפסח מצינו ששהיית הילוך מיל אוסרת את החמץ, ואילו במנחות לא נאמר דין זה, וצריך עיון אם הוא הדין גם במנחות.

33 רמב"ם הל' שופר פ"א ה"ב. וראה בנושא זה בהרחבה במאמרו של הרב יהודה זולדן בגיליון זה.

34 שם פ"ב ה"ח. שינויים אלו ניתן להסביר, שאמנם מצוות שופר חיובה בכל מקום, אך יסודה במקדש, והתורה הרחיבה חיוב זה גם למדינה ביום הראשון. כך משמע מהראב"ד בתחילת פרק רביעי בסוכה שדן בשאלה מדוע לא תוקעים בשופר בראש השנה שחל בשבת מחוץ

לולב

במקדש חובת נטילת לולב היא מדאורייתא למשך כל שבעת ימי החג, ובמדינה רק היום הראשון חיובו מדאורייתא.³⁵

ערבה

הלכה למשה מסיני שמביאים במקדש ערבה וזקפים אותה בצידי המזבח.³⁶ במדינה מצוות הערבה רק בארבעת המינים (ובמנהג של הושענה רבא).

סדר תפילת תענית גשמים

- במקדש תקעו על כל ברכה וברכה מהברכות שמוסיפין בתענית, במדינה תוקעים רק בסוף סדר הברכות.
- במקדש מריעים בחצוצרות ובשופר ובמדינה בחצוצרות בלבד.³⁷

הגדרת יממה

בכל התורה היום הולך אחר הלילה לעניין שבת וכדומה, ואילו בקודשים הלילה הולך אחר היום.³⁸ כך למשל, זמן אכילת קודשי הקודשים וחלק מן הקודשים הקלים הוא היום והלילה שאחריו.³⁹

תחילת היום

שנינו במשנה במגילה:

אין קורין את המגילה, ולא מליין, ולא טובליין ולא מזיין, וכן שומרת יום כנגד יום לא תטבול, עד שתנץ החמה. וכולן שעשו משעלה עמוד השחר, כשר (פ"ב מ"ד).

למקדש, וכותב: "אלא הטעם מפני שאין לשופר עיקר מפורש בגבולין, שלא אמרה תורה שבתון זכרון תרועה (ויקרא כ"ג, כד) אלא במקום 'הקרבתם אשה לה', ולא נאמר בכל ארצכם אלא ביובל זכרון שאינו מפורש בגבולין אלא מדרשה אתי ומשום הכי גזר".

35 רמב"ם הל' לולב פ"ז ה"ג.

36 שם פ"ז ה"כ.

37 רמב"ם הל' תענית פ"א ה"ד. גם בנושא זה ראה במאמרו של הרב יהודה זולדן בגיליון זה.

38 חולין פג.

39 רמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"י.

מכאן למדנו שתחילת היום לדברים שמצוותם ביום (כך לגבי רוב המצוות) הוא לכתחילה נץ החמה, ובדיעבד עלות השחר. ואילו לגבי שחיטת התמיד שנינו זמן אחר: "משיאיר פני כל המזרח".⁴⁰

סוף היום

בכל התורה היום נגמר בצאת הכוכבים, ובין השמשות הוי 'ספיקא דיומא'.⁴¹ ואילו לעניין דם קודשים דעת התוספות היא,⁴² על פי הבנתם את דרשת רב יצחק בר אבודומי - "מנין לדם שנפסל בשקיעת החמה? שנאמר 'ביום הקריבו את זבחו יאכל' " - שהדם נפסל מן התורה תיכף אחר השקיעה.

מעת לעת

רק בקודשים (ובדין בתי ערי חומה) מונים שנים מעת לעת, כולל מספר השעות.⁴³

מחוסר זמן

רק בקדשים הקפידה התורה על הזמן דווקא, ולכן צריך שיהיה הדבר הנקרב ראוי למזבח בעת ההקרבה ולא מהני מה שיבוא היתרו לאחר זמן... אבל בשארי מצוות לא אכפת לן אם אינו ראוי בעת עשיית המצוה, ומקרי ראוי גם קודם דבא זמן ההיתר, דזמן ההיתר ממילא יבוא (שו"ת עין יצחק ח"א אה"ע, סי' פ' אות י"ב).

40 תמיד פ"ג מ"ג.

41 מגילה כ: .

42 עיין בזבחים נו, ברש"י ובתוספות.

43 "אמר רבא זאת אומרת שעות פוסלות בקדשים" (זבחים כה:), וברש"י שם: "דשנה האמורה בקדשים קיימא לן בפרק יוצא דופן במסכת נדה (מז:): דאין מונין לה מתשרי כשאר ראשי שנים אלא מיום שנולד מעת לעת לשנה הבאה, וילפינן לה מקרא דכתיב בהו 'בן שנתו' - שנתו שלו ולא שנתו של מנין עולם, ואשמעינן הכא דלא תימא מיום ליום הוא דבעינן ולא משעה לשעה, אלא אף משעה לשעה, שאם נולד בניסן ב"ד ובט' שעות ושחטו לשנה הבאה ב"ד ניסן בט' שעות, אסור לזרוק דמו בעשירית שכבר עברה שנתו". והתוספות בנדה (מז: ד"ה כולן) כתבו שדין זה ייחודי לקודשים ולבתי ערי חומה (אמנם בתוספות בערכין לא. ד"ה מיום יש שיטה אחרת). וכן כתב התשב"ץ ח"ב סי' רצ"ב, ועיין עוד שו"ת רע"א מהד' תניינא סי' כב ד"ה יפה הורה.

קדושה

טעם כעיקר

שיטת רבא בחולין (צח:) שרק בקודשים טעם כעיקר ואסור.⁴⁴

הגעלה לכלי חרס

יש אומרים⁴⁵ שהדין שאין הגעלה מועילה לכלי חרס מן התורה הוא רק בקודשים, אך בחולין מן התורה מועילה הגעלה ורק חכמים החמירו.

מריקה (הגעלה) ושטיפה

כלי מתכות שבישלו בהם קודשים טעונים מריקה ושטיפה; מריקה בחמין ושטיפה בצונן.⁴⁶ המריקה היא לפי כללי ההלכה הרגילים - הגעלה בגלל הנותר הבלוע בכלים, אך השטיפה היא דין מיוחד לקודשים.⁴⁷

כיבוס דם חטאת

זהו דין ייחודי לקודשים - בגד שניתז עליו דם חטאת הבהמה קודם ההזייה, מן הכלי שקיבלו בו את הדם, טעון כבוס במים בעזרה.⁴⁸

הכשר כלי ולא מקצת כלי

דעת רש"י (בזבחים צו: ד"ה אלא מקום בישול) דבקודשים יש גזירת הכתוב דאם בישל במקצת כלי - טעון כל הכלי הגעלה, אך בחולין אם נשתמש במקצת כלי - כבולעו כן פולטו.⁴⁹

44 ועיין בב"י יו"ד סי' צ"ח, סיכום שיטות הראשונים האם טעם כעיקר בחולין הוא גם כן דאורייתא.

45 הט"ז (בדעת העיטור) יו"ד סי' צ"ג סק"א.

46 הל' מעשה הקרבנות פ"ח הלכה י"א ואילך.

47 אכן גם בחולין נוהגים לשטוף את הכלים לאחר ההגעלה, ולפי חלק מן הראשונים אין זה אלא מנהג לעשות כעין קודשים. וראה סיכום השיטות בעניין ביביע אומר ח"ד או"ח סוף סי' מ"א.

48 רמב"ם הל' מעשה הקרבנות פ"ח.

49 עיין בצאן קדשים שם, וברמ"א יו"ד סי' קכ"א, ו.

היתר מצטרף לאסור

בקודשים⁵⁰ (ובנזיר)⁵¹ איסור שאין בו השיעור הדרוש לחיוב העונש, ההיתר משלים את שיעורו,⁵² מה שאין כן בשאר איסורים.

גזירה שמא יקח מן הקבוע

הגמרא בזבחים (עג:): אוסרת בתערובת של זבחים לסמוך על 'כל דפריש מרובא פריש' משום גזירה שמא יקח מן הקבוע. וכתב ר"ת שגזירה זו אינה אלא בקודשים, ומשום חומרא דקודשים, אבל בחולין לא גזרו.⁵³

דם שבישלו

איתא במנחות:

דם שבישלו אינו עובר עליו (כא.).

לדעת חלק מהראשונים⁵⁴ רק בקודשים אינו עובר עליו, אך בחולין עובר מן התורה.

איסור חדש

העומר היה מתיר את החדש במדינה, ושתי הלחם במקדש.⁵⁵

50 פסחים מה.

51 שם מג: .

52 ועיין עוד בשו"ת באר יצחק א"ח סי' ח' ד"ה ולפי זה לר"ל, ושו"ת שואל ומשיב מהדורא א' ח"א סי' רמ"ט ד"ה ובזה מיושב.

53 תוספות זבחים ע: ד"ה אפילו, אך דעת הר"י והרא"ש (חולין פ"ז סי' כ') שגזירה זו שייכת בכל האיסורים. וראה בשו"ת שואל ומשיב מהדורא א' ח"א סי' רנ"ד ד"ה והנה הב"ח, בטעם הדבר.

54 הריטב"א חולין קט: ד"ה הלב בהסברו בדעת רש"י; העיטור (ש"א הל' הכשר בשר ג, א); הרשב"א במשמרת הבית.

55 משנה מנחות פ"י מ"ו. אמנם, מדברי המשנה עולה שיש לעומר משמעות גם לגבי היתר המקדש. במשנה נאמר שאם הביא מנחה מן התבואה החדשה קודם לעומר, הרי היא פסולה. קודם לשתי הלחם אין מביאין לכתחילה, אך בדיעבד - המנחה כשירה. מכאן, שלעומר יש צד של היתר גם ביחס לחדש במנחות.

איסור חל על איסור

אף על פי שבכל מקום אין איסור חל על איסור, יש מן התנאים שסוברים שבקודשים אכן חל איסור על איסור.⁵⁶

דיחוי

דבר שנדחה שעה אחת מדינו, אף על פי שעברה הסיבה שמחמתה נדחה, בקודשים הדין שהרי זה דחוי לעולם.⁵⁷ במצוות הסתפקו האמוראים האם למדים מקודשים, או שאין דיחוי במצוות (סוכה לג.). יש אומרים שכל הספק לגבי דיחוי במצוות הוא רק מדרבנן, אך מדאורייתא לכולי עלמא אין דיחוי במצוות.⁵⁸

שחיטה - מליקה

במדינה - עוף ניתן על ידי שחיטה, ובמקדש מליקה מתירה את חטאת העוף לאכילה.

זרעים

שעטנז

שעטנז אסור במדינה, אך בבגדי כהונה חייב להיות שעטנז.⁵⁹

56 זו היא דעתו של רבי (או של רבי שמעון לאחת הלשונות שם): "דתניא, רבי אומר - 'כל חלב לה' - לרבות אימורי קדשים קלים למעילה. ומעילה איסור מיתה, וקא חייל על איסור חלב דאיסור כרת הוא [עוד לפני ההקדשה], שמע מינה בקדשים גלי קרא..." (כריתות כג:).

57 כן הדין בשני שעירי יום הכיפורים (יומא סד.). וכן פסק הרמב"ם בהל' פסולי המוקדשין פ"ו הכ"א בעניין תערובת איברים (לפי הסברו של הכסף משנה שם).

58 ב"ח אור"ח סי' תרמ"ו והט"ז שם חולק.

59 אמנם היתר שעטנז אינו רק במקדש, אך ההיתר שונה במקדש ובמדינה; לישראל **מותר** שעטנז בציצית אם הוא מטיל בה פתיל תכלת, אך אין זו חובה שהרי אפשר ללבוש טלית צמר. לעומתו, כהן הדיוט לפי הרמב"ם **חייב** לעבוד חגור אבנט שיש בו שעטנז, ובין עבודה לעבודה הוא פושט את האבנט ונשאר בשאר הבגדים שאין בהם שעטנז (הל' כלי המקדש פ"ח הי"א). אצל כהן גדול היתר השעטנז הוא תמידי (פרט לבגדי לבן ביום הכיפורים) - שהרי אצלו גם בחושן ובאפוד יש שעטנז (רמב"ם שם פ"ט), והוא נמצא תדיר במקדש: "ובית יהיה לו מוכן במקדש... וכבודו ותפארתו שיהיה יושב במקדש כל היום" (שם פ"ה ה"ז). הוא נמצא בדרגה מעל כולם, ועל כן עובד בשעטנז באופן תדיר.

ניתן לראות את ההיתר לישראל בציצית כהרחבת הכהונה לכלל האומה, בבחינת "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש". בעניין זה יש שהעירו שמקור המילה 'ציצית' הוא ב'ציץ' של

גאולת שדה אחוזה

המוכר שדה אחוזתו והיו לו שדות אחרות, ומכר אותם השדות כדי לגאול שדהו שמכר, אין שומעין לו... וכן אם לזה לגאול אין שומעין לו... מצא מעט ורצה לגאול חצי השדה שמכר אין שומעין לו (רמב"ם הל' שמיטה ויובל פי"א הי"ז-י"ח).

אך במקדיש שדהו הדין שונה:

אם רצה האדון למכור שדות אחרות משדותיו או ללוות כדי לפדות שדה זו שהקדיש הרשות בידו... וכן אם רצה לגאול חציה גואל, מה שאין כן בהדיוט. **זה חומר בהדיוט מבהקדש** (רמב"ם הל' ערכין וחרמין פ"ה ה"ב).

נזיקין

נזקי ממון

שור של ישראל שנגח שור של הקדש או של הקדש שנגח של ישראל פטור, שנאמר: 'שור רעהו'. וכל הקדשים שחייבין עליהם מעילה הן שאין בהן נזקין (רמב"ם הל' נזקי ממון פ"ח ה"א).

תשלומי כפל

הגונב את העכו"ם או שגנב נכסי הקדש, אינו משלם אלא את הקרן בלבד, שנאמר: 'ישלם שנים לרעהו' - לרעהו ולא להקדש... וכן הגונב קדשים מבית בעליהם... הרי זה פטור מן הכפל ומתשלומי ארבעה וחמישה, שנאמר: 'וגונב מבית האיש' - ולא מבית הקדש (רמב"ם הל' גניבה פ"ב ה"א).

רוצח

כל ההורג בשגגה, רשות ביד גואל הדם להרגו מחוץ לתחום עיר מקלטו. אולם, (בכוהן העובד על גבי המזבח) המזבח קולט את הרוצח כפי שעיר מקלט קולטתו, ואסור לגואל הדם להרגו שם (רמב"ם הל' רוצח, פ"ה הי"ב).

הכהן הגדול; וכשם שהציץ מכפר, כך גם הציצית מהווה כפרה פורתא לכל אדם מישראל.

קנין

הונאה

אלו דברים שאין להם הונייה... וההקדשות... שנאמר: 'או קנה מיד עמיתך'... עמיתך ולא הקדש (רמב"ם הל' מכירה פי"ג ה"ח).

יד וקניין חצר

התוספות (ב"ב עט. ד"ה ואין מועלין) כותבים שאין קניין חצר להקדש, "דחצר משום יד אתרבאי, ולא מצינו יד להקדש".⁶⁰

משפטים

דיני שומרים

שלושה דינין האמורין בתורה בארבעה השומרין אינן אלא במטלטלין של ישראל ושל הדיוט... ויצאו הקדשות שנאמר: 'כי יתן איש אל רעהו'... שומר חנם שלהן אינו נשבע ונושא שכר אינו משלם⁶¹ (רמב"ם הל' שכירות פ"ב ה"א).

אכילת פועל בדבר שגידולו מן הארץ

פועל העושה מלאכה בדבר שגידולו מן הארץ מותר לו לאכול:

כי תבוא בכרם רעץ ואכלת ענבים כנפשך שבעך, ואל כליך לא תתן (דברים כ"ג, כה).

אך בשל הקדש הוא אסור באכילה, שנאמר: "בכרם רעץ" - ולא של הקדש (רמב"ם הל' שכירות פי"ב ה"ו).

איסור 'לא תחסום'

"לא תחסום שור בדישו" - דין זה נאמר רק בהדיוט ולא בהקדש - "דישו שלך ולא דישו של הקדש" (מעילה יג).

⁶⁰ ויעיון שם ברשב"ם (ד"ה ואין מועלין במה שבתוכן), דר' יהודה שם סבירא ליה שגם גידולי הקדש לא שייכים להקדש! אמנם ראשונים אחרים שם (רמב"ן, רשב"א, ר"ן ותוספות רי"ד) חולקים וסוברים שחצר של הקדש כן קונה.

⁶¹ אמנם מתקנת חכמים נשבעין על ההקדשות כדי שלא יזלזלו בהן (ה"ב שם).

ריבית

איסור ריבית הוא לגבי הדיוט. אין ריבית להקדש.⁶²

שונות

כוונה⁶³

בכל התורה ישנה מחלוקת האם מצוות צריכות כוונה (ר' ר"ה כח:; ב"י אר"ח סי' ס'); כלומר, כוונה לעשות את הפעולה המסוימת שעושה לשם המצווה. מעבר לכוונה זו, ישנן מצוות שלהכנתן צריך כוונה מיוחדת (ציצית מצה ועוד).

בקודשים ישנה רמה אחרת של כוונה, שחלק נכבד ממסכתות זבחים ומנחות עוסק בה. המשנה בזבחים (מו:): מונה שש כוונות שיש לזבוח את הזבח לשמן, כאשר שתיים מהן - לשם הזבח ולשם הבעלים - מעכבות, ובלעדיהן הזבח לא עולה לשם חובה, ובחלק מן הקרבנות (פסח וחטאת ור"א אומר אף האשם) אף פסול לגמרי. פסול מחשבה נוסף שיש בקודשים הוא מחשבה (בעת עבודת הקרבן) לאכול (בין אכילת מזבח, בין אכילת אדם) את הקרבן חוץ למקומו או חוץ לזמנו. פסול זה שייך בכל הקרבנות, ויתר על כן, במחשבת חוץ לזמנו - האוכלו חייב כרת.⁶⁴

ביטוי נוסף לחלוקה בין 'מחשבה' בחולין ל'מחשבה' בקודשים ניתן למצוא בזבחים (מז.). הגמרא שם אומרת שאת הכלל של ר' אלעזר ב"ר יוסי: "זה מחשב וזה עובד" - שהבעלים מפגלים במחשבתם את הקרבן בזמן שהכהן עובד - אי אפשר ללמוד מקודשים לדינים דומים בשחיטת חולין ובשבת - "דילמא בפנים הוא דאמרינן בחוץ לא אמרינן". ומבאר רש"י: "משום דעיקר מחשבות בקרבנות כתיבא".

62 בבא מציעא דף נז:; ועייין שם שהגמרא מוצאת מקרה בו יש אפשרות לריבית בהקדש ללא מעילה.

63 הרב קוק באורות הקודש חלק ג' עמוד רפ"ח כתב: בחוץ לארץ אין מתגלה כי אם הערך של המעשה, ובארץ ישראל הערך של הדיבור, ובבית המקדש הערך של המחשבה. מפני קדושת בית המקדש המתנוצצת בארץ ישראל, כדברי התוספות בפרק קדשי קדשים (דף ס' ע"ב) שעיקר קדושת ארץ ישראל היא מפני קדושת בית המקדש, מתגלה קדושת המחשבה בכל ארץ ישראל, וגם בזמן הזה יש קצת רושם ממנה, כי קדושתן אף שהן שוממין.

64 רמב"ם הל' פסולי המוקדשים פרקים י"ג-ט"ז.

נדבת לב

בנדרים ונדבות, אינו צריך להוציא בשפתיו כלום; אלא אם גמר בליבו, ולא הוציא בשפתיו כלום - חייב. כיצד: גמר בליבו שזו עולה, או שיביא עולה - הרי זה חייב להביא, שנאמר 'כל נדיב לבו, יביאה' (שמות ל"ה, ה') - בנדיבות לב יתחייב להביא. וכן כל כיוצא בזה מנדרי קדשים ונדבותן (רמב"ם הל' מעשה הקרבנות פי"ד הי"ב).

בשאר מצוות צריך להוציא בשפתיו.⁶⁵

מצוות עם זיקה למקדש

עד כה התייחסנו למצוות ששייכות גם במדינה וגם במקדש, וראינו כיצד שונה קיום המצוות במדינה מקיום אותן המצוות במקדש. ישנן מצוות רבות אחרות שאמנם אין הבדל בין קיומן במדינה ובמקדש, אך אופיים ומהותם של המצוות קשורים באופן ברור למקדש, גם כאשר מקיימים אותן במדינה. נזכיר בקצרה כמה מהן.

מערכת המשפט

למערכת המשפט זיקה ישירה למקדש:

אין דנים דיני נפשות אלא בפני הבית, ומפי השמועה למדו שבזמן שיש כהן מקריב על גבי המזבח - יש דיני נפשות (רמב"ם הל' סנהדרין פי"ד הי"א).

נדרים

הנדרים מתחלקים לשני חלקים:

החלק הראשון הוא שיאסור על עצמו דברים המותרים לו... והחלק השני הוא שיחייב עצמו בקרבן שאינו חייב בו (רמב"ם הל' נדרים ריש פ"א).

וכתב הטור:⁶⁶

עיקר נדר האמור בתורה הוא שיתפס בדבר הנדור, כגון שאומר ככר זה עלי כקורבן. (יורה דעה סי' ר"ד).⁶⁷

65 אמנם לגבי צדקה הרמ"א ביו"ד סי' רנ"ח מביא שתי דעות האם נדבת הלב מחייבת או לא.

66 יורה דעה סי' ר"ד.

67 ועיין עוד בב"י שם שלדעתו עיקר נדר הוא ללא התפסה כלל, וראה גם בערוך השולחן יו"ד סי' ר"ד אות יד.

כלומר, נדרי המדינה נסמכים על ההקדשות.

ספירת העומר

מצוות ספירת העומר הנוהגת במדינה היא לספור את הימים מהקרבת קרבן העומר במקדש.⁶⁸

פרה אדומה

פרה אדומה נשרפת נוכח המקדש.

ביכורים

ביכורים היא מצווה התלויה בארץ, אך מובאת למקדש.

סוף דבר

במאמר זה ניסינו לפתוח פתח לעולמו של המקדש מעבר לתחומיו העיקריים, שהם השראת השכינה והקרבת הקרבנות.

העלנו שהמקדש הינו מקום שדרך עבודת ה' שבו שונה מעבודת ה' אליה התרגלנו במדינה, בתחומים רבים של ההלכה.⁶⁹ כך למשל, השבת במקדש שונה מזו שבמדינה, הלכות לולב וערבה, סדרי תפילות, דיני שעטנז, איסור והתר ומצוות רבות נוספות נוהגות במקדש באופן שונה. ראינו שלמקדש יש גדרי זמן משלו, וראינו שהמעמד של כוונה גם הוא שונה בקודשים מבכל התורה. אף מחוץ לגבולות המקדש ראינו כי דיני ממונות ונזיקין למשל שונים בהקדש מדינים אלו בחולין.

גם בהלכות טהרות ציינו, כי על אף שמצד אחד ישנן חומרות רבות בקודשים (בהן לא עסקנו במאמר זה), מאידך ראינו שלא גזרו על טומאת ידיים במקדש. סדר קודשים ייחודי אף באופן בו לומדים את הלכותיו מן התורה, ובהשלכות שיש ללימוד סדר זה.

68 רמב"ם הל' תמידים ומוספין פ"ז הכ"ב.

69 "אמר ר' יוחנן משום רבי מאיר: אמרה תורה שחוט שלי [=קודשים] בשלי [=בעזרה] ושלך [=חולין] בשלך [=מחוץ לעזרה], מה שלי בשלך אסור אף שלך בשלי אסור" (קידושין נז:). הגמרא כאן אמנם עוסקת רק בשחוט חוץ, אך החלוקה לשני תחומים "שלי" ו"שלך" מלמדת על המשמעות היותר נרחבת. ועיין לעיל בהערה 25, שהגמרא מעלה הווה אמינא שהעזרה אינה בכלל "בכל מושבותיכם", לעניין הבערה בשבת.

גם אם אין בידינו לבאר את השינויים,⁷⁰ הרי שמעצם השוני אנו למדים על מעלת המקדש, ושהשראת השכינה במקדש באה לידי ביטוי לא רק במצוות הקרבנות, אלא בכל תחומי ההלכה.

ייתכן שאחת הסיבות שכה מעט לומדים את סדר קודשים קשורה לחשש מכניסה לעולם הלכתי כה שונה מן ההלכה המוכרת לנו. אם כך הם פני הדברים, הרי שליבונם של נושאים שהועלו במאמר זה עשוי לסייע בהחזרת עטרת לימוד תורת המקדש למקומה הראוי לה. וייתכן, שכשם שיש ערך מיוחד לעיסוק בהלכות הקרבנות,⁷¹ כך ישנו ערך מיוחד לעיסוק בנושאים אלו.

נסיים מתוך תפילה לבורא עולם: "ותחזינה עיננו בשובך לציון ברחמים".

70 מבט השקפתי על נושא זה, מובא במאמרו של הרב יהודה שביב בגיליון זה.

71 ראה על כך בהרחבה בפתיחה ל"מעלין בקודש" א', סיון תשנ"ט.